

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟ

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ἡ συστηματικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τοῦ ἀνθρώπου συνιστᾷ τὴ *Φιλοσοφικὴ Ἀνθρωπολογία*. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ συστατικὴ μονάδα τοῦ κόσμου, εἶναι ταυτόχρονα καὶ μικρογραφία του. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀπόψεις, ποὺ διατυπώθηκαν ἀναφορικὰ μὲ τὸ κοσμολογικὸ πρόβλημα, βρίσκουν ἐφαρμογὴ καὶ στὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου παίρνουν εἰδικὴ μορφή.

Ὅταν λέμε ἀνθρωπολογικὸ πρόβλημα, πρέπει νὰ ἐννοοῦμε μιὰ σύνθεση τῶν προβλημάτων τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ κοσμολογικὸς ὕλισμός στὸν τομέα τῆς ἔρευνας τοῦ ἀνθρώπου ἐκδηλώνεται σὰν ὕλοζωϊσμός ἢ ὕλοψυχισμός, ἐνῶ ὁ ἰδεαλισμός παίρνει τὴ μορφή μιᾶς ὀρθολογικῆς ἐρμηνείας τῆς ψυχῆς καὶ μιᾶς βιταλιστικῆς ἐρμηνείας στὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς.

1. Ὁ ὕλοζωϊσμός.

Κατὰ τὴν ἀποψη αὕτὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ὕλικῆς ὕφους καὶ ἡ λειτουργικὴ της ἐκδήλωση εἶναι ἡ ζωὴ. Ἡ αἴσθησις εἶναι ὁ μόνος τρόπος, ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ ψυχὴ γιὰ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν κόσμον. Κι' ὁ ἴδιος ὁ νοῦς εἶναι μιὰ αἴσθησις, φυσικὰ πιὸ ἐκλεπτυσμένη. Ἡ ζωὴ εἶναι ἓνα φαινόμενο, ποὺ ἐρμηνεύεται μὲ τοὺς φυσικοὺς καὶ χημικοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὴ φύσιν γενικὰ, γιὰτὶ συνίσταται ἀπλῶς καὶ μόνο στὴν αὕξηση, στὴ διαίτησις

και τέλος στη φθορά. Ὅπαδοι τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶναι ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἐπίκουρος, ὁ Büchner, ὁ Haeckel κ.ἄ.

Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη δὲν εἶναι σωστὴ γιὰ τὸν πρώτιστο λόγο, ὅτι εἶναι μιὰ ἔκφραση τοῦ ὕλισμοῦ, πὺ ὅπως εἶδαμε, δὲν στηρίζεται πάνω σὲ ἀσφαλεῖς βάσεις. Κι ὕστερα, ἡ ψυχὴ εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ μιὰ ἀπλῆ λειτουργία νοούμενη σὲ στενὴ βιολογικὴ ἔννοια. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ προσδιοριστικὴ ἀρχὴ τῆς ζωῆς, τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς νόησης. Τὸ ἀνώτερο μέρος τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ νοῦς ἢ ὁ Λόγος: «λέγω δὲ νοῦν ὃ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχὴ» (Περὶ Ψυχῆς, 329α23).

2. Ὁ ψυχολογικὸς ὀρθολογισμὸς.

Ἡ θεωρία αὕτη πρεσβεύει, πὺς ἡ ψυχὴ εἶναι ὄντοτητα πνευματικῆς ὕφῆς, ἑτερογενῆς σὲ σχέση μὲ τὸ σῶμα. Ἡ μόνη σχέση πὺ ὑπάρχει μεταξύ των, εἶναι σχέση ἀνάμεσα σὲ φορέα καὶ σὲ δύναμη πὺ ἐνοικεῖ μέσα σ' αὐτόν. Ὁ ψυχολογικὸς ὀρθολογισμὸς βρίσκεται σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὸν κοσμολογικὸ ἰδεαλισμὸ. Θεωρούμενος σὲ μιὰ στενὴ ἔννοια ὁ ψυχολογικὸς ὀρθολογισμὸς σημαίνει ὀρθολογικὴ ἐρμηνεία τῆς ψυχῆς, σὲ εὐρύτερη ὅμως ἔννοια περιλαμβάνει ὄχι μόνο ὀρθολογικὲς καὶ τελολογικὲς ἐρμηνεῖες τοῦ τύπου τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Kant, μὰ καὶ βιταλιστικὲς ἀπόψεις ὅπως τοῦ Bergson, πὺ δίνει στὸν ὀρθολογισμὸ ἓνα νέο καὶ τελείως διαφορετικὸ νόημα.

α) Ἡ ὀρθολογικὴ ἐρμηνεία τῆς ψυχῆς.

Κοινὴ θέση τῶν ὀρθολογιστῶν κάθε τύπου εἶναι, πὺς ψυχὴ, νοῦς, Λόγος εἶναι πράγματα ταυτόσημα καὶ πὺς ὑπόστρωμα ὄλων αὐτῶν εἶναι τὸ πνεῦμα, πὺ εἶναι καὶ πρώτη ἀρχὴ τοῦ παντός.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀϋλῆ, ἀόρατη, ἀχρονη, ἀχωρη καὶ τὶς ἰδιότητές της αὐτὲς τὶς ὀφείλει στὴ συγγενεία της μὲ τὶς Ἰδέες: «ὁμοιότερον ἄρα ψυχὴ σώματος ἐστὶ τῷ ἀειδεῖ, τῷ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντι...» (Φαίδων, 79 β). Ἀφοῦ ζωὴ σημαίνει κίνηση καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ἴδια αἰτία τῆς κίνησός της, σὰν συνέπεια βγαίνει πὺς εἶναι ἀθάνατη: «τὸ γὰρ ἀεικίνητον

ἀθάνατον, τὸ δ' ἄλλο κινουῦν καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς. μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινουῦν ἄτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτὸ οὔποτε λήγει κινούμενον» (Φαῖδρος, 45e).

Εἶναι γνωστό, πὼς στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, καθὼς καὶ στὴν προὔπαρξή της στὸν κόσμον τῶν Ἰδεῶν θεμελιώνει ὁ Πλάτων ὄχι μόνο τὴ γνωσιοθεωρητικὴ του θέση, ἀλλὰ καὶ τὴν τελολογία καὶ τὴ δεοντολογία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ὅποιος ζήσει τὴν ἐνάρετη ζωὴ τοῦ φιλοσόφου, θὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν διαδοχικῶν μετενσαρκώσεων καὶ θὰ ἐπιτύχῃ τὴν αἰώνια μακαριότητα.

Ἡ ἐρμηνεία τῆς ψυχῆς ποὺ δίνει ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι ὀρθολογικὴ μόνο σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνώτερη ψυχὴ ποὺ ταυτίζει μὲ τὸ νοῦ. Ἡ ψυχὴ αὕτη εἶναι ἀθάνατη σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς κατώτερες μορφές ψυχῆς, ὅπως «τὸ θρεπτικόν, τὸ ὀρεκτικόν, τὸ αἰσθητικόν καὶ τὸ κινήτικόν», ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς σύνδεσής των μὲ τὸ σῶμα διαλύονται κατὰ τὴ στιγμή τοῦ θανάτου.

Ὁρθολογικὴ εἶναι καὶ ἡ θέση τοῦ *Descartes* κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Γι' αὐτὸν ἡ ψυχὴ ταυτίζεται μὲ τὴ νόηση, εἶναι μιὰ σκεπτόμενη ὄντοτητα, *res cogitans*, ποὺ τὴν ὑπαρξὴ της γνωρίζομε ἄμεσα μὲ τὴν ἐνορατικὴ θεώρηση τοῦ *cogito*. Μιὰ παρόμοια θεώρηση σὰν βασικὸ ἐνέργημα γνώσης τῆς ψυχῆς δέχεται καὶ ὁ *Bergson*, μόνο ποὺ ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτὴν τὸ νοησιαρχικὸ χαρακτήρα, ποὺ τῆς ἀποδίδουν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ κλασσικοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς προσδίδει χροιά περισσότερο ἐνστικτώδη.

β) Ὁ βιταλισμός.

Ὁ βιταλισμὸς δέχεται, πὼς ἡ ζωὴ εἶναι ἓνα πολυσύνθετο φαινόμενο, ποὺ ξεπερνᾷ τὰ στενὰ πλαίσια μιᾶς ἀπὸ φυσικο - χημικοὺς νόμους διεπόμενης βιολογικῆς λειτουργίας. Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ ἰδιότυπη πραγματικότητα καὶ ἡ τελολογία της συνίσταται στὴν ἐπίδιωξη καὶ πραγμάτωση ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ἰδεωδῶν. Ἡ ἐνέργειά της ἔχει ἀναφορικὸ χαρακτήρα, γιατί προβάλλεται ὄχι μόνο πρὸς ἀξίες ποὺ ὑπάρχουν ἀντικειμενικά, μὰ καὶ πρὸς ἀναφορικὰ ἀντικείμενα - νοήματα, ποὺ μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀξιῶν συλλαμβάνει τὸ ὑποκείμενο μὲ τὴ νοητικὴ κατ' ἀρχὴν καὶ ἀφηρημένη μορφή τῶν ἰδεωδῶν, ποὺ γιὰ τὴν πραγμάτωσή των ἀναπτύσσει

κάθε δυνατή δραστηριότητα. Φυσικά ὁ διαφορισμὸς τῶν ἀξιῶν ἐπιφέρει ἀνάλογο διαφορισμὸν θέσης τῶν ἰδεωδῶν, ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυση καταλήγει σὲ διαφορισμὸν τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Στὶς ζωϊκὲς ἢ στενὰ νοούμενες βιολογικὲς ἀξίες ἀναλογεῖ μιὰ ζωὴ βιολογικὴ μὲ προσδιοριστικὸ παράγοντα τὸ ἔνστικτο, στὶς πνευματικὲς ἀξίες μιὰ ζωὴ πνευματικὴ μὲ προσδιοριστικὸ παράγοντα τὴ νόηση, στὶς αἰσθητικὲς ἀξίες ἀναλογεῖ μιὰ ζωὴ αἰσθητικῆς συγκίνησης μὲ προσδιοριστικὸ παράγοντα τὴν αἰσθητικὴ συνείδηση, στὶς ἠθικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀξίες ἀναλογεῖ μιὰ ζωὴ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μὲ προσδιοριστικὸ παράγοντα τὴν ἠθικὴ συνείδηση στὴν πρώτη περίπτωση καὶ τὴ θρησκευτικὴ συνείδηση στὴ δεύτερη περίπτωση. Βλέπομε λοιπόν, πὼς τὸ νόημα τῆς ζωῆς βρῖσκεται, ὅπως λέγει ὁ *Kant*, στὴν ἐπιδίωξη μιᾶς τελολογίας, ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ὑφὴ τῆς ψυχῆς καὶ συνεπῶς ἀπὸ τὴν ἀναφορικὴ ὑφὴ τῆς λειτουργίας της, ποὺ ἄλλη δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ.

Ὁ πιὸ σπουδαῖος ἐκπρόσωπος τοῦ βιταλισμοῦ εἶναι ὁ *Bergson*, ποὺ πρεσβεύει πὼς τὸ νόημα τῆς ζωῆς συνίσταται σὲ μιὰ δημιουργικὴ δράση, ποὺ προσδιορίζεται ἀπὸ μιὰ ἔνστικτώδη δημιουργικὴ ὁρμή. Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ μερικὴ μορφή τοῦ γίνεσθαι γενικά, ποὺ εἶναι ταυτόσημο μὲ τὴν καθαρὴ διάρκεια. Συνεπῶς στὴ ζωὴ δὲν ἀρμόζει καμμιά κλειστὴ τελολογία, ποὺ θὰ προσδιώριζε ἢ διάνοια ἔξω ἀπὸ κάθε ἐπαφὴ μὲ τὸ ἀληθινὸ τῆς νόημα, ἀλλὰ μιὰ τελολογία ἀνοικτὴ, ποὺ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο σὲ μιὰ συνεχῆ δραστηριότητα καὶ σὲ μιὰ ἀδιάκοπη δημιουργία.

Βιταλιστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἄποψη τοῦ *Driesch*, ποὺ πρεσβεύει, πὼς ὁ ὄργανισμὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἄθροισμα κυττάρων, ἀλλὰ μιὰ ἀτομικότητα, ποὺ σὰν κύριο γνώρισμά της ἀπὸ μορφολογικὴ ἄποψη ἔχει τὴν ἐντελέχεια. Ἡ ζωὴ μπορεῖ βέβαια νὰ προϋποθέτῃ τὴ μορφοποίηση τῆς ὕλης σὲ ἀτομικότητες — ὄργανισμούς, δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸ καὶ μόνο. Ἀπώτερος σκοπὸς τῆς περιαγωγῆς τῆς ὕλης σὲ μορφολογικὲς ἐντελέχειες εἶναι ἡ ἀνάπτυξη μιᾶς λειτουργίας, τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ μὲ τοὺς μηχανικοὺς νόμους, γιατί ἀποτελεῖ μιὰ ἰδιότυπη πραγματικότητα ποὺ τοὺς ὑπερβαίνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Φιλοσοφική θεολογία είναι τὸ μέρος τῆς Μεταφυσικῆς, πού ἐξετάζει προβλήματα σχετικά μέ τήν ὕψη καί τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ. Ὅπως καί στή φιλοσοφική ἀνθρωπολογία, τὸ ἴδιο κι' ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ στενή ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στίς λύσεις πού δόθηκαν στό κοσμολογικό πρόβλημα καί σ' ἐκεῖνες πού διατυπώθηκαν ἀναφορικά μέ τὸ πρόβλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνέπεια πού ἐπιβάλλεται ἀπὸ τήν ἀρχή τῆς ἐνότητος σ' ἓνα σύστημα ἐρμηνείας, ἀναγκάζει τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ὕλισμοῦ νὰ κρατήσουν μιὰ γραμμὴ σταθερὰ ἀθεϊστικὴ καί τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἰδεαλισμοῦ νὰ προσανατολισθοῦν πρὸς μιὰ κατεύθυνση ἢ σαφῶς θεϊστικὴ (ἢ καί ντεϊστικὴ, πού εἶναι ἀπλῶς μιὰ παραλλαγή της) ἢ τοῦλάχιστο πρὸς μιὰ ἄλλη, πού νὰ πλησιάζη πρὸς τὸν ἰδεαλιστικὸ πανθεϊσμό.

I. ΟΙ ΔΟΓΜΑΤΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

1. Ἡ ἀθεΐα.

Ἡ *ἀθεΐα* εἶναι ἡ δογματικὴ ἐκείνη ἀποψη, πού δὲν δέχεται τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ. Ἀφοῦ ὁ κόσμος εἶναι ὕλικὸ κατασκεῦασμα καί λειτουργεῖ μέ βάση μηχανικοὺς νόμους, καμμιά ἀνάγκη δὲν ἔχει ἀπὸ θεῖες καί ὑπερβατικὲς δυνάμεις.

Ἐκπρόσωποι τῆς ἀθεΐας κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶναι οἱ ἀτομικοί, ὅχι ὅμως μέ ἀπόλυτη συνέπεια γιατί τελικὰ δέχονται τήν πολυθεΐα τῶν συγχρόνων των. Τὸ ἴδιο καί ὁ *Ἐπίκουρος*, πού τοὺς ἀκολουθεῖ κατὰ γράμμα καί τοποθετεῖ τοὺς θεοὺς στὰ «μετακόσμια», ὅπου ζοῦν εὐτυχεῖς, χωρὶς νὰ νοιάζονται γιὰ τὴν τύχη τοῦ κόσμου. Οἱ σοφιστὲς κηρύσσουν τὴ συμβατικότητα τῆς

θρησκείας και τήν ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ «νόμῳ» και ὄχι «φύσει». Γνωστός εἶναι ὁ θεολογικός ἀγνωστικισμός τοῦ Γοργία· «περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναί οὐθ' ὡς εἰσίν, οὐθ' ὡς οὐκ εἰσιν, οὐθ' ὁποῖοι τινες ἰδέαν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναί, ἢ τ' ἀδηλότης και βραχύς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου» (Διογ. Λαέρτ., Θ. 51). Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ ἀθεΐα ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τοὺς ἐγκυκλοπαιδικούς τοῦ 18ου αἰώνα La Mettrie, Diderot κ.ά.

Ἡ θέση αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, γιατί ὁ κόσμος σὰν πεπερασμένο ὄν ἐξαρτᾶται αἰτιακῶς ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο και ἀπειρο ὄν, τὸ Θεό, ἀπὸ ἀποψη γένεσης και λειτουργίας. Ἡ διαδοχική ἀναζήτηση τῶν αἰτιῶν ὀδηγεῖ στὴν ἰδέα ἑνὸς ὄντος, πού νὰ εἶναι αὐτοαἰτία και τὸ ὄν αὐτὸ εἶναι ὁ Θεός. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ εἶναι και τὸ ὑπόστρωμα τῶν ὄντων εἶναι τὸ πνεῦμα, ἡ ἀνώτατη και σὲ ἀνώτατο βαθμὸ τελειότητας ἐκφρασὴ του εἶναι ὁ Θεός.

2. Ὁ πανθεϊσμός.

Ἡ ἀποψη αὕτη πρεσβεύει, πὼς ὁ Θεός εἶναι ἀπρόσωπος και ἀποτελεῖ μὲ τὸν κόσμο ἓνα και τὸ ἴδιο πράγμα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ πανθεϊσμός λέγεται και θεωρία τῆς ταυτότητας.

Ὁ πανθεϊσμός διακρίνεται

α) σὲ ἰδεαλιστικὸ πανθεϊσμό, πού διδάσκει πὼς ὁ Θεός εἶναι βασική ὄντοτητα και συγκεκριμένη της ἐκφραση εἶναι ὁ κόσμος και β) σὲ ρεαλιστικὸ πανθεϊσμό, πού πρεσβεύει, πὼς ὁ κόσμος εἶναι τὸ μόνο πραγματικὸ και ὁ Θεός ἀποτελεῖ μιὰ συνισταμένη του μὲ μορφή ἐπιφαινομένου. Εἶναι φανερό, πὼς ἡ δεύτερη αὕτη μορφή πανθεϊσμοῦ πλησιάζει πιδὸ πολὺ πρὸς τὴν ἀθεΐα και γι' αὐτὸ εἶναι ἀπαράδεκτη.

Πανθεϊστικὲς ἀπόψεις, κάπως συγκεχυμένες ὁμως, διετύπωσαν οἱ φυσικοὶ τῆς Ἰωνίας. Ἀποφασιστικὰ πανθεϊστικὴ γραμμὴ τήρησε ὁ Ξενοφάνης, πού θεωρεῖται πρόδρομος τοῦ πανθεϊσμοῦ. Εἶναι ὁ πρῶτος φιλόσοφος, πού ὑψωσε φωνὴ διαμαρτυρίας κατὰ τῆς πολυθεΐας και τῆς ἀνθρωπομορφικῆς παράστασης τοῦ Θεοῦ· «εἰς θεὸς ἔν τε θεοῖσι και ἀνθρώποισι μέγιστος οὔτε δέμας θνη-

τοῖσιν ὁμοίσιος οὔτε νόημα» (Diels, Vorsokr. 11,23,50). Θεὸς καὶ κόσμος ἀποτελοῦν μιὰ ὄντοτητα, τὸ ἐν· «Ξενοφάνης πρῶτος ἐνίσας εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἐν εἶναι φησὶ τὸν θεὸν» (Ἄριστ, Μεταφ., 986β 18). Τὴν ἴδια γραμμὴ τηρεῖ ὁ Ἡράκλειτος, καθὼς καὶ ὁ Ἀναξαγόρας μὲ τὴ θεώρηση τοῦ Λόγου ὁ πρῶτος καὶ τοῦ Νοῦ ὁ δεύτερος ὡς θεότητας, πού ἐνοικεῖ μέσα στὸ σύμπαν σὰν οὐσία καὶ σὰν κοσμοποιὸς δύναμη. Ξεχωριστὴ θέση στὴν ἱστορία τοῦ πανθεϊσμοῦ κατέχουν οἱ Στωϊκοὶ καὶ ὁ Πλωτῖνος. Κατὰ τὸν ἀρχηγὸ τῶν νεοπλατωνικῶν κόσμος καὶ Θεὸς εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα καὶ ἐκφράζονται μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἀπολύτου Ἐνός, πού ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀφετηρία κάθε μερικῆς ὄντος. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ πανθεϊστικὴ θεωρία τοῦ Spinoza.

3. Ὁ θεϊσμός.

Κατὰ τὸ θεϊσμὸ ὁ Θεός, ὄντοτητα πνευματικῆς ὑφῆς διάφορη ἀπὸ τὸν κόσμον, εἶναι προσωπικὸς καὶ ὑπερβατικὸς. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ ἐνέχει ἰδιοτυπία. Ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα κατὰ τὸν Hegel καὶ ἐπειδὴ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ συνείδηση καὶ ἡ ἐλευθερία, ὁ Θεὸς εἶναι ἀπόλυτη συνείδηση καὶ σὲ ἀπόλυτο βαθμὸ ἐνσάρκωση τῆς ἐλευθερίας. Ἔτσι φαίνεται καθαρὰ πὼς ὁ Θεὸς εἶναι προσωπικὸς καὶ αὐτὸ τὸ νόημα εἶχαν οἱ ὄροι Ὄν ἀπειρο, Ὄν τέλειο, πού δημιούργησαν φιλόσοφοι καὶ θεολόγοι τῆς σχολῆς τοῦ Descartes, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἐννοια «προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ» δὲν ἦταν ἀκόμα σ' αὐτοὺς γνωστή.

Συγγενῆς πρὸς τὸ θεϊσμὸ εἶναι καὶ ὁ φιντεϊσμός, πού δημιούργησε κατὰ τὸ 17ο αἰῶνα ὁ Pascal, πού πρεσβεύει πὼς ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ μόνο μὲ τὴν πίστη μπορεῖ νὰ ἀποδειχθῆ καὶ ὄχι μὲ τὸ λόγο.

Στὴ θεία προσωπικότητα ἡ συνείδηση καὶ ἡ ἐλευθερία ἐκδηλοῦνται μὲ τὴ σοφία, τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀγαθότητα, πού ἀποτελοῦν βασικὰ γνωρίσματα τῆς Θείας Προνοίας. Πρόνοια εἶναι ἡ διακυβέρνηση τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ θεϊσμὸ καὶ στὸ ντεϊσμὸ. Ἐνῶ ὁ

θεισμός δέχεται και τή δημιουργία και τή διακυβέρνηση τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ Θεό, ὁ ντεισμός δέχεται μόνο τή δημιουργία. Ὅσο για τή λειτουργία τοῦ κόσμου, αὐτή γίνεται με βάση μιὰ νομοτέλεια, πὸν ὁ Θεὸς ἔβαλε στὸν κόσμο, ὅταν τὸν δημιούργησε.

Εἶναι ἀλήθεια, πὸς ὁ θεισμός δημιουργεῖ μεγάλη δυσκολία ἐξ αἰτίας τῆς ἐνύπαρξης τοῦ κακοῦ στὸν κόσμο. Τὸ κακὸ διακρίνεται

α) σὲ μεταφυσικὸ κακὸ, ὅπως εἶναι ἡ ἀτέλεια τοῦ δημιουργήματος ὡς πεπερασμένου ὄντος,

β) σὲ φυσικὸ κακὸ, ὅπως εἶναι ὁ πόνος, ἡ ὀδύνη

καὶ γ) σὲ ἠθικὸ κακὸ, ὅπως εἶναι τὸ ἁμάρτημα.

Σχετικὰ μετὰ τή θεώρηση τοῦ κακοῦ τοῦ κόσμου διατυπώθηκαν τρεῖς θεωρίες :

α) Ὁ πεσιμισμός ἢ ἀπαισιοδοξία, πὸν πρεσβεύει, πὸς τὸ κάθε τι στὸν κόσμο εἶναι κακὸ.

β) Ὁ ὀπτιμισμός ἢ αἰσιοδοξία, πὸν ὑποστηρίζει τὴν ἀντίθετη ἀποψη, πὸς τὸ κάθε τι εἶναι καλὸ.

καὶ γ) Ἡ ἀποψη τοῦ ἀδιαφόρου, πὸν πρεσβεύει πὸς ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ στὸ κακὸ ὑπάρχει ἰσορροπία κι' ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι οὔτε ἀπόλυτα καλὸς οὔτε ἀπόλυτα κακός.

Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ βρίσκει τή δέουσα λύση του, εὐθύς ὡς θεωρήσει κανεὶς τὴν ποιοτικὴ διαφορὰ, πὸν ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν καθαρὴ μετεμπερία καὶ στὴν ἐνσάρκωσή της μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐμπειρίας. Τὸ κακὸ τοῦ κόσμου εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς ὑποβάθμισης πὸν ὑπέστη ἡ πνευματικὴ κατὰ τὴν ἐμπειρικὴ μετουσίωση καὶ ὑποστασιοποίησή της.

Ὑπέρμαχοι τοῦ θεισμοῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἶναι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ περισσότεροὶ χριστιανοὶ θεολόγοι καὶ φιλόσοφοι. Στὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἔχει ξεχωριστὴ θέση. Ἀνώτατη μορφή θεότητος εἶναι τὸ Ἀγαθόν. Στούς κόλπους του ἐγκλείεται ἡ ἰδέα τοῦ Ἐνὸς καὶ συνεπῶς ὅλος ὁ κόσμος τῶν Ἰδεῶν, ἀφοῦ σ' αὐτὴν περιλαμβάνονται ὅλες οἱ ἰδέες. Μερικὲς ἐκφάνσεις τοῦ Ἀγαθοῦ - Θεότητος εἶναι ὁ Δημιουργὸς - ὀργανωτὴς τοῦ κόσμου καὶ οἱ ὑποτελεῖς Θεοὶ — τέκνα τοῦ Δημιουργοῦ, πὸν δημιούργησαν τὰ θνητὰ ὄντα σύμφωνα μετὰ τὴν ἐντολή πὸν τοὺς

ἔδωσε ὁ πατέρας των. Ἡ πλατωνικὴ θεότητα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ μορφή της, εἶναι σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις της ὑπερβατικὴ καὶ ἐξωκοσμικὴ. Παρατηροῦμε λοιπόν, ὅτι ὁ προσωκρατικὸς πανθεϊσμός ἐγκαταλείπεται καὶ τὴ θέση του παίρνει ἓνας ἄκρατος θεϊσμός.

Στὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη τὴ θέση τῆς θεότητας παίρνει ὁ νοῦς, ἢ «νόησις - νοήσεως», ὅπου ἀνάγονται αἰτιακῶς ὅλα τὰ ὄντα. Ὁ νοῦς προσδιορίζει τὸ πᾶν καὶ πρὸς αὐτὸν τείνουν ὅλα τὰ ὄντα, γιατί εἶναι τὸ ἀνώτατο ἀγαθό. Ἡ ἀριστοτελικὴ ἄποψη εἶναι κα' αὐτὴ θεϊστικὴ, γιατί ὑπάρχει σαφὴς ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ θεότητα καὶ στὸ πεπερασμένο. Ἡ θεότητα εἶναι «οὐσία τις αἰθδῖος καὶ ἀκίνητος καὶ κεχωρισμένη τῶν αἰσθητῶν» (Μεταφ., Α, 7, 1073α 4).

Ἡ χριστιανικὴ θεολογία εἶναι θεϊστικὴ, γιατί δέχεται τὴ θεότητα σὰν ὄντοτητα ὑπερβατικὴ σὲ σχέση μὲ τὸν κόσμον. Δημιουργία καὶ Πρόνοια ἀποτελοῦν δύο πόλους καὶ γύρω ἀπ' αὐτοὺς ὁργανώνεται ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ θεότητα. Ἡ ὑφή της εἶναι τρισυπόστατη, χωρὶς ὥστόσο νὰ ὑπάρχη ποιοτικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς τρεῖς ὑποστάσεις της.

II. Η ΥΠΑΡΞΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

(^ο Αποδείξεις)

1. ^ο Οντολογικὴ ἀπόδειξη.

Ἡ ὄντολογικὴ ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ ὀφείλεται στὸν ἅγιο Ἄνσελμο, ἀρχιεπίσκοπο τοῦ Canterbury κατὰ τὸν 11ο αἰῶνα. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ (existentia) ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς οὐσίας του (essentia). Πιὸ συστηματικὰ διετύπωσε τὴν ἀπόδειξη αὐτὴ ὁ Descartes, πού τῆς ἔδωσε τὴν ἀκόλουθη μορφή. Ἔχω τὴν ἰδέα, λέγει, ἑνὸς τελείου ὄντος. Ἡ ὑπαρξὴ του ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς τελείου μὲ τὴν ἴδια ἀναγκαιότητα, πού ἐξάγεται ἡ ὑπαρξὴ τοῦ τριγώνου ἀπὸ τὴν ἰδιότητα, πού ἔχουν οἱ τρεῖς γωνίες του νὰ εἶναι ἴσες μὲ δυὸ ὀρθές. Ἐπομένως ὁ Θεὸς ὡς τέλειον ὄν ὑπάρχει.

Ἡ ἀποδεικτικὸς ὁμῶς αὐτὸς συλλογισμὸς ἔγινε στόχος δριμύτατης κριτικῆς, πού ἀσκήθηκε ἀπὸ τὸν *Gassendi* καὶ τὸν *Kant*.

Ἡ *Gassendi* λέγει, πὼς τὸ πιὸ μεγάλο μειονέκτημα τῆς ἀποδείξεως αὐτῆς εἶναι μιὰ κακὴ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος. Ὁ νόμος αὐτὸς μᾶς ὑποχρεώνει νὰ δεχτοῦμε, πὼς ἀπὸ ἓνα ὑποκείμενο δὲν μποροῦμε νὰ βγάλωμε παρὰ μόνο κατηγορήματα ἀνάλογα μὲ τὴ φύση του, δηλαδὴ κατηγορήματα πραγματικὰ στὴν περίπτωσι ἐνὸς πραγματικοῦ ὑποκειμένου καὶ ἰδεατὰ στὴν περίπτωσι ἐνὸς ἰδεατοῦ. Ἐδῶ ὁμῶς τί συμβαίνει; ὁ *Descartes*, τονίζει ὁ *Gassendi* στὴν κριτικὴ του, ἀπὸ ἓνα ἰδεατὸ ὑποκείμενο ὅπως εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, προσπαθεῖ νὰ βγάλῃ τὴν ἀντικειμενικὴ καὶ πραγματικὴ ὑπαρξὴ κι' ὄχι τὴν ἰδέα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ, ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ κάνῃ, ἂν σεβόταν τὸ νόμο τῆς αἰτιότητος.

Ἡ κριτικὴ ὁμῶς αὐτὴ δὲν εἶναι σωστὴ. Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἓνα βίωμα, πού προϋποθέτει σὰν πραγματικὴ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀναφορικοῦ ἀντικειμένου — νοήματος, ὅπου προβάλλεται ἡ νοητικὴ ἐνεργητικότης τοῦ ὑποκειμένου μὲ σκοπὸ τὴ γνῶσι του καὶ μὲ μέσο αὐτὴν, τὴν ἐπίτευξιν τῆς θείας μακαριότητος.

Ἡ *Kant* εἶναι δριμύτερος στὴν κριτικὴ του καὶ λέγει: εἶναι ἀντιφατικὸ νὰ θέτωμε τὴν ἰδέα τοῦ τριγώνου καὶ νὰ μὴ παραδεχώμαστε τὴν ἰδιότητα τῶν γωνιῶν του νὰ ἰσοῦνται μὲ δυὸ ὀρθές. Τὸ ἴδιο, εἶναι ἀντιφατικὸ νὰ θέτωμε τὴν ἰδέα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μὴ δεχώμαστε βασικά του γνωρίσματα, ὅπως εἶναι ἡ παντοδυναμία, ἡ ἀγαθότης κλπ. Αὐτὸ ὁμῶς δὲν σημαίνει, ὅτι εἶναι ἀντιφατικὸ νὰ ἐξαλείψωμε ταυτόχρονα καὶ τὴν ἰδέα τοῦ τριγώνου καὶ τὶς σχέσεις τῶν γωνιῶν του, ὅπως ἐπίσης δὲν εἶναι καθόλου ἀντιφατικὸ νὰ ἐξαλείψωμε καὶ τὴν ἰδέα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, καθὼς κι' ἐκεῖνες πού ἀνάγονται στὴν παντοδυναμία, ἀγαθότης κλπ.

Στὴν κριτικὴ αὐτὴ τοῦ *Kant* πρέπει νὰ παρατηρήσωμε, πὼς ἡ θέσις ὑποκειμένου καὶ κατηγορημάτων δὲν εἶναι ὑπόθεσις πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐνέργειά μας, ἀλλὰ γεγονὸς πού τίθεται μόνο του. Ὅπως τὸ τρίγωνο ὑπάρχει ἀντικειμενικὰ καὶ ἔξω ἀπὸ κάθε δυνατότητά μας νὰ τὸ θέσωμε ἢ νὰ τὸ ἐξαλείψωμε, πολὺ περισσότερο ἢ θεότητα ὑπάρχει ἀντικειμενικὰ καὶ βασικὸ χρέος τοῦ

φιλοσόφου είναι να αποδείξει την ύπαρξή της κάνοντάς την όσο γίνεται πιο εμφανή και στους άλλους.

2. Ψυχολογική απόδειξη.

Ἡ απόδειξη αὐτὴ ὀφείλεται στὸν *Descartes* καὶ στηρίζεται στὸ δόγμα τῶν ἐμφύτων ἐννοιῶν τοῦ ἀπείρου καὶ ἀπολύτου, ποὺ ἀνακαλύπτει ὁ ἄνθρωπος στὸν ἐσωτερικό του κόσμο μὲ τὴν ἐνδοσκόπηση. Οἱ ἰδέες αὐτὲς θεωρούμενες σὰν πραγματικὰ ἀποτελέσματα πρέπει νὰ ἀνάγονται σὲ μιὰ ἐξ ἴσου μ' αὐτὰ πραγματικὴ αἰτία. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ νόμο τῆς αἰτιότητας, ποὺ μιὰ βασικὴ του ἀρχὴ καθιερώνει μιὰ ἀντιστοιχία ἀπὸ ἀποψη πραγματικότητας ἀνάμεσα στὴν αἰτία καὶ στὸ ἀποτέλεσμα. Σὰν αἰτία τῶν ἐμφύτων αὐτῶν ἐννοιῶν δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὁ ἄνθρωπος, γιατί εἶναι ὄν πεπερασμένο. Ἡ αἰτία λοιπὸν αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλη παρὰ ὁ Θεὸς καὶ συνεπῶς ὁ Θεὸς ὑπάρχει.

3. Κοσμολογικὴ ἀπόδειξη.

Καὶ ἡ ἀπόδειξη αὐτὴ στηρίζεται στὸ νόμο τῆς αἰτιότητας. Ὁ κόσμος εἶναι ὄν πεπερασμένο καὶ ἔχει κάποια ἀρχὴ στὸ χρόνο. Εἶναι ἓνα δημιούργημα καὶ σὰν τέτοιο προϋποθέτει μιὰ αἰτία, ἓνα Δημιουργό, ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ, καθὼς καὶ αἰτία τοῦ κόσμου.

4. Τελολογικὴ ἀπόδειξη.

Ἡ ἀπόδειξη αὐτὴ στηρίζεται στὴν ἁρμονία τοῦ σύμπαντος καὶ στὴ σκοπιμότητα, ποὺ ἐξυπηρετεῖ κάθε συστατικὸ του στοιχείο. Ἡ ἁρμονία καὶ ἡ τελολογία προαγωγῆς καὶ τελείωσης ποὺ χαρακτηρίζουν τὸν κόσμο, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς δύναμης, ποὺ τὸν δημιούργησε καὶ τὸν κυβερνᾷ. Ἡ δύναμη αὐτὴ εἶναι ὁ Θεός. Φιλόσοφος ποὺ διετύπωσε τὴν ἀπόδειξη αὐτὴ, εἶναι ὁ *Kant*. Στὴν κριτικὴ τοῦ καθαρῶν Λόγου λέγει, πὼς ὁ κόσμος μᾶς προσφέρει ἓνα τόσο ἀχανὲς θέατρο ποικιλίας, τάξης, σκοπιμότητας καὶ κάλλους, ὥστε παρὰ τὴ μετριότητα τῆς γνώσης, ποὺ ἡ διάνοια μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ γι' αὐτά, κάθε γλῶσσα χάνει τὴν ἐκ-

φραστική της δύναμη και ἡ σκέψη κάθε της περιορισμό. Ἡ κρίση μας γιὰ τὸ σύμπαν σταματᾷ καὶ ἐκφράζεται μὲ μιὰ σιωπηλὴ κατὰ πλῆξιν, πού ὥστόσο εἶναι πολὺ εὐγλωττὴ καὶ μᾶς ἀνυψώνει στὴν ἰδέα ἑνὸς ὑπερόχου Δημιουργοῦ τοῦ κόσμου.

5. Ἠθικὴ ἀπόδειξη.

Πηγὴ τῆς ἀπόδειξης αὐτῆς εἶναι οἱ ἰδέες τοῦ Ἁγαθοῦ, τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Καθήκοντος. Ἡ συνείδηση δὲν περιορίζεται ἀπλῶς καὶ μόνο σὲ μιὰ γνωστικὴ θεώρηση τοῦ Ἁγαθοῦ, μὰ δημιουργεῖ καὶ μιὰ δεοντολογία πραγματοποίησής του, πού ἐκφράζεται μὲ τὴ προσταγὴ τοῦ καθήκοντος. Ποῦ ὀφείλεται ὁ ἐπιτακτικὸς αὐτὸς χαρακτήρας τοῦ καθήκοντος; ὁ *Kant*, πού εἶναι καὶ θεμελιωτὴς τῆς ἀπόδειξης αὐτῆς, λέγει ὅτι τὸ καθῆκον ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸν ἠθικὸ νόμο, πού μιὰ ἀνώτερη βούληση, ἡ βούληση τοῦ Θεοῦ, ἐνέβαλε στὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεὸς σὰν ἀνώτερο ὄν πού εἶναι, ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιτάσῃ. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ καθῆκον ἐπιβάλλεται σὰν πραγματικὸ γεγονός, καὶ ὁ Θεὸς ὑπάρχει μὲ τὴν ἴδια ἀναγκαιότητα. Κι' ὕστερα, ἡ ἀναγκαιότητα τῆς πραγμάτωσής τῆς ἠθικῆς τάξης σ' ἓνα κόσμον ὑπερβατικὸ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς ἀνωτέρου ὄντος, τοῦ Θεοῦ, πού καὶ τὸν κόσμον αὐτὸ θὰ ὀργανώσῃ καὶ τὴν ἠθικὴν τάξιν θὰ διασφαλίσῃ.

Τέλος, ὁ *Kant*, ὑπερμαχώντας γιὰ τὴν τελολογικὴ καὶ ἠθικὴ ἀπόδειξη τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ, λέγει ἐπιγραμματικὰ, πὼς δυὸ πράγματα μιλοῦν μὲ τὴν πιὸ μεγάλη εὐγλωτία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ: «ὁ ἑναστρὸς οὐρανὸς πού ὑπάρχει πάνω ἀπὸ μᾶς καὶ ὁ ἠθικὸς νόμος πού ὑπάρχει μέσα μας».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ σπουδαιότητα καὶ ἡ χρησιμότητα τῆς Μεταφυσικῆς καταφαίνεται ἀπὸ τὴ φύσιν τοῦ ἀντικειμένου της. Πάνω ἀπ' ὅλα ἐρευνᾷ τις πρώτες ἀρχὲς καὶ αἰτίες κι' ἀκόμα πιὸ πολὺ, τὴν πρώτη αἰτία, τὸ Ἀπόλυτο Ὄν, τὸ Θεό. Οὔτε τὴ δυνατότητα τῆς ἐπίλυσης τῶν προβλημάτων αὐτῶν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀμφισβητήσῃ οὔτε τὴ σπουδαιότητά των. Ἀπὸ ἀποψη ἀκριβείας ἡ Μεταφυσ-

σική πολλά πράγματα μπορεί να παραχωρήση στις ἐπιστῆμες, ἀπὸ ἄποψη ὅμως ἀξίας τῶν τελικῶν λύσεων, καμμιά ἀπαίτηση οὔτε προτεραιότητος οὔτε ὑπεροχῆς μποροῦν νὰ ἐγείρουν οἱ ἐπιστῆμες. Κλείνοντας τὸ συμπέρασμα αὐτό, μποροῦμε νὰ ἀναφέρωμε γιὰ τὴ Μεταφυσική ὅ,τι εἶπε ὁ Ἀριστοτέλης γενικὰ γιὰ τὴ σχέση φιλοσοφίας καὶ ἐπιστημῶν: οἱ ἐπιστῆμες εἶναι «ἀναγκαιότεραι μὲν οὖν πᾶσαι ταύτης, ἀμείνων δ' οὐδεμία» (Μεταφ. Α, 2, 983α 10).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΕΤ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀριστοτέλους, Μετὰ τὰ Φυσικὰ (Ἔκδ. Firmin - Didot)
Φυσικὰ (Ἔκδ. Firmin - Didot).
- Βορέα Θ., Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν (Ἀθήναι, 1985).
- Baudin F., Précis de morale (Paris, Gigord, 1937).
- Γεωγούλη Κ., Αἱ σύγχρονοι φιλοσοφικαὶ κατευθύνσεις (Ἀθήναι, 1954).
- Colin J., Πρωτοπόροι φιλόσοφοι (μετ. Γ. Ν. Παλαιολόγου, Ἀθήναι, 1938).
- Coutalos D., La dialectique de l'Être Absolu (Paris, 1953).
- Cresson A., Les systèmes philosophiques (Paris, A. Colin, 1939).
- Διογένης Λαερτίου, Περὶ βίων, δογμάτων κλπ. (Ἔκδ. Firmin - Didot, Paris, 1878).
- Diels H., Fragmente der Vorsokratiker (Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, 1956).
- Doxographi graeci (Berolini Walter de Gruyter, 1958).
- Θεοωρίδη Χ., Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία (Ἀθήνα, 1933).
- Goblot Ed., Vocabulaire philosophique (Paris, A. Colin, 1901).
- Gurvitch G., Les tendances actuelles de la philosophie allemande (Paris, Vrin, 1949).
- Hartmann N., Les principes d'une métaphysique de la connaissance (2 vol, Paris, Aubier, 1945).
- Husserl Ed., Idées directrices pour une phénoménologie, I, (μετ. γαλ. P. Ricoeur, 1950).
- Méditations cartésiennes (Paris, A, Colin, 1950).
- Ἰσηγόνη Ἀντ., Μαθήματα Φιλοσοφίας (Ἀθήναι, 4η Ἔκδ... 1960).
- Jankélévitch Vl., Philosophie première (Paris, P. U. F., 1954).
- Jolivet R., Les doctrines existentialistes (Abbaye Saint Wandrille, 1948).
- Κουτάλου Δ., Στοιχεῖα Φιλοσοφίας, I, Γνωσιολογία (Ἀθήνα, 1960).
- Ἐσνοφῶντος, Ἀπομνημονεύματα (Λειψία, Teubner, 1884).
- Πλάτωνος, Ἔργα (Ἔκδ. Belles Lettres, Paris).
- Πλουτάρχου, Ἔργα (Ἔκδ. Firmin - Didot, Paris).
- Σπετσιέρη Κ., Ὀντολογία καὶ φιλοσοφία τῆς ὑπάρξεως (Ἀθήναι, 1956).
- Wahl J., Traité de Métaphysique (Paris, Payot, 1953).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ σελ. 5 - 26

Ἐννοια τῆς Μεταφυσικῆς σ. 5. — Αἰτιολογία καὶ τελολογία τῆς Μεταφυσικῆς, σ. 10. — Ἡ μέθοδος τῆς Μεταφυσικῆς, σ. 12. — Ἡ νομιμότητα τῆς Μεταφυσικῆς: α) Ἡ κριτικὴ τοῦ Aug. Comte, σ. 16, β) Ἡ κριτικὴ τοῦ Kant, σ. 17. — Ἡ προβληματικὴ τῆς Μεταφυσικῆς, σ. 25.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟ

ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΚΑΤΑΤΟΠΙΣΜΟΣ.—ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ σελ. 27 - 34

Ἡ σύσταση τοῦ πραγματικοῦ. — Τὸ εἶναι καὶ τὸ γίνεσθαι, σ. 27. — Ἱστορικότητα, σ. 28. — Ἐμπειρία καὶ μετεμπειρία, σ. 28. — Ὑπερβατικότητα, σ. 29. — Διαλεκτικὴ, σ. 30. — Νομοτέλεια καὶ ἐλευθερία, σ. 33.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΥΦΗ ΚΑΙ ΥΠΑΡΚΤΙΚΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΙΝΑΙ σελ. 35 - 41

Εἶναι καὶ αἰτιότητα, σ. 35. — Οἱ ιδιότητες τοῦ εἶναι, σ. 36. — Οἱ τρόποι τοῦ εἶναι: α) Τὸ δυνατό καὶ τὸ ἀδύνατο, σ. 38, β) Τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ δυνητικόν, σ. 39, γ) Ἡ οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός, σ. 39, δ) Τὸ πεπερασμένο καὶ τὸ ἄπειρο, σ. 40, ε) Τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ σχετικόν, σ. 40, στ) Τὸ τέλειο καὶ τὸ ἀτελές, σ. 40.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

Φύση τοῦ μὴ εἶναι καὶ ἀναίρεση τῶν θεωριῶν τῆς θετικῆς του ὑπόστασης, σ. 42. — Ἡ φύση τοῦ γίνεσθαι: 1) Ἡ θεωρία τοῦ Ἡράκλειτου, σ. 44, 2) Ἡ θεωρία τοῦ Ἀναξαγόρα, σ. 44, 3) Ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος, σ. 45, 4) Ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλη, σ. 46, 5) Ἡ θεωρία τοῦ Hegel, σ. 47, 6) Ἡ θεωρία τοῦ Bergson, σ. 49, 7) Συμπέρασμα. — Ἡ πραγματικὴ ὑφή τοῦ γίνεσθαι, σ. 49.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ΚΟΣΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ · σελ. 52 - 54

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΥΛΙΣΜΟΣ · σελ. 55 - 60

Ἡ σύσταση τοῦ κόσμου, σ. 55. — Ἡ ἔννοια τῆς ὕλης, σ. 56. — Ἡ λειτουργία τοῦ κόσμου. — Μηχανικὴ ἔρμηνεία, σ. 59. — Συμπέρασμα, σ. 60.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ · σελ. 61 - 79

Ἡ σύσταση τοῦ κόσμου, σ. 61. — Ἡ λειτουργία τοῦ κόσμου — Τελολογικὴ ἔρμηνεία, σ. 67. — Παρατήρηση, σ. 68.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΤΙΚΟΣ ΜΟΝΙΣΜΟΣ · σελ. 69 - 71

Ἄκοσμο-λογικὸς παραλληλιστικὸς μονισμὸς τῶν Στωϊκῶν, σ. 70. — Ἄκοσμο-λογισμὸς τοῦ Spinoza, σ. 70.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΔΥΪΣΜΟΣ · σελ. 72 - 79

Ἡ σύσταση τοῦ κόσμου: α) Ἄκοσμο-λογισμὸς τοῦ Πλάτωνος, σ. 72 β) Ἄκοσμο-λογισμὸς τοῦ Ἀριστοτέλη, σ. 76 γ) Ἄκοσμο-λογισμὸς τοῦ Descartes, σ. 76. — Ἡ λειτουργία τοῦ κόσμου, σ. 77. — Κριτικὴ παρατήρηση, σ. 78.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟ

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ἡ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ · σελ. 80 - 83

Ἄκοσμο-λογισμὸς, σ. 80. — Ἄκοσμο-λογισμὸς ὀρθολογισμὸς: α) Ἄκοσμο-λογικὴ ἔρμηνεία τῆς ψυχῆς, σ. 81, β) Ἄκοσμο-λογισμὸς, σ. 82.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ · σελ. 84 - 91

Οἱ δογματικὲς ἀπόψεις: 1) Ἄκοσμο-λογισμὸς, σ. 84 2) Ἄκοσμο-λογισμὸς, σ. 85. 3) Ἄκοσμο-λογισμὸς, σ. 86 — Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ: 1) Ἄκοσμο-λογικὴ ἀπόδειξις, σ. 88 2) Ψυχολογικὴ ἀπόδειξις,

σ. 90, 3) Κοσμολογική απόδειξη, σ. 90, 4) Τελολογική απόδειξη, σ. 90, 5) Ἠθική απόδειξη, σ. 91.

	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	σελ.	91
Βιβλιογραφία		»	98
Περιεχόμενα		»	94

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

1. La dialectique de l'Être Absolu (Paris, 1953, σελ. 230).
2. La psychologie de la création (Paris 1953, σελ. 96).
3. Φαινομενολογία και Μεταφυσική (Θεσσαλονίκη, 1956, σελ. 72).
4. Δελτίο Φιλοσοφικῶν Σπουδῶν, τ. I (Θεσσαλονίκη, 1957, σελ. 64).
5. Δελτίο Φιλοσοφικῶν Σπουδῶν, τ. II (Θεσσαλονίκη, 1957, σελ. 64).
6. Θεμελιώδεις ἔννοιες φιλοσοφίας (Θεσσαλονίκη, 1957, σελ. 40).
7. Ἡ Φαινομενολογία τῆς Ἀγωγῆς (Ἀθήνα, 1960, σελ. 112).
8. Στοιχεῖα Φιλοσοφίας, I, Γνωσιολογία (Ἀθήνα, 1960, σελ. 68).

Στὴ σελ. 60 ὁ τίτλος Introduction à la Métaphysique, Traité de Métaphysique.